

חרישה ערב שביעית

שיעור זה קשור לכללים:

מקורות פנימיים לסוגיות הגמרא

שאלה שאין עליה תשובה

כללים ופרטים

בבלי וירושלמי

תמצית השיעור: בזה"ק למדו שבשדה של עשר נטיעות מצוה לחרוש בערב שביעית עד ראש השנה. על כן בשאר השדות – נתון הדבר לבית דין לקבוע את גדרי החרישה. זו הבנת רבי יוחנן בירושלמי. בבבלי הבינו שבשדה של עשר נטיעות מותר לחרוש, ועל כן בשאר השדות אסור. הבנה זו מיישבת קושיות רבות בסוגיות.

עשר נטיעות

א. מבנה המשניות של פרק ראשון במסכת שביעית צריך עיון:

- א. עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית, בית שמאי אומרים: כל זמן שהוא יפה לפרי, ובית הלל אומרים: עד העצרת, וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו.
- ב. איזהו שדה האילן, כל שלשה אילנות לבית סאה, אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן, פחות מכאן אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו.
- ג. אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראויים לעשות ככר דבלה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן, פחות מכאן אין חורשין להם אלא לצרכן.
- ד. היה אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושים או שנים עושים ואחד אינו עושה, אין חורשין להם אלא לצרכן, עד שיהיו משלשה ועד תשעה. היו עשרה, מעשרה ולמעלה בין עושים בין שאינם עושים חורשין כל בית סאה בשבילן. שנאמר (שמות ל"ד): "בחריש ובקציר תשבות", אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס

בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. ר' ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר.

ה. שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן. וכמה יהא ביניהם? רבן גמליאל אומר: כדי שיהא הבקר עובר בכליו.

ו. עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה. היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן.
ז. הנטיעות והדלועים מצטרפין לתוך בית סאה. רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל עשרה דלועים לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ראש השנה.
ח. עד אימתי נקראו נטיעות, רבי אלעזר בן עזריה אומר: עד שיחולו. רבי יהושע אומר: בת שבע שנים. רבי עקיבא אומר: נטיעה כשמה. אילן שנגמם והוציא חליפין, מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן, דברי ר' שמעון.

הפרק עוסק בהלכות הקשורות לעבודת האדמה ערב שביעית. באמצע העיסוק בהלכות עבודת האילן מובא המקור בתורה לכל ההלכות של הפרק: "שנאמר: בחריש ובקציר תשבוחת".

לכאורה הדרשה המופיעה כמקור לאיסור עבודה אינה במקומה. מקומה הוא או בראשית הפרק או בסופו, אך לא באמצעו¹.

ב. בירושלמי (ה"ב) על המשנה: "איזהו שדה אילן כל שלושה אילנות לבית סאה", מביאה הגמרא את דברי ר' יוחנן בדין קונה אילנות:

רב יהודה בשם שמואל ר' אבהו בשם רבי יוחנן: הקונה שלשה אילנות בתוך של חבירו, רחוקים - מטע עשר לבית סאה, קרובין - כדי שיהא הבקר עובר בכליו, קנה קרקע שתחתיהן, קרקע שביניהן, שחוצה להן מלא האורה וסלו.

על כך אומר רבי יוסי:

אמר רבי יוסי: תמן איתאמרת וכא לא איתאמרת.

בפשטות, רבי יוסי אומר שדין המרחק המירבי: "מטע עשר לבית סאה", ודין המרחק המועט: "כדי שיהא הבקר עובר בכליו" - דינים אלו נאמרו בקונה, ולא נאמרו כאן במשנה בשביעית שבה לא נזכר מרחק.
על כך אומר ר' יונה:

אמר רבי יונה: אפילו הכא איתאמרת, בקרובים.

פירוש, שדין המרחק הקרוב של "שיהא הבקר עובר בכליו", נאמר גם בשביעית.

¹ ובירושלמי העירו על כך (ה"ג): "לא אתיא דלא על רישא, אין חורשין להן אלא צורכן, שנאמר 'בחריש ובקציר תשבוחת', ועי' ב'פני משה' שם.

אומר על כך ר' מנא :

אמר ליה רבי מנא : ואם בקרובים, והא תנינן כדי שיהיה הבקר עובר בכליו.
הרי דין "שיהא הבקר עובר בכליו" מפורש הוא במשנה ה', ועל כן אין צורך בדברי ר' יוחנן
ללמד זאת.
לכאורה, הדברים במשנה ה' סותרים במפורש את דברי ר' יוסי, שאמר ששיעור המרחק
נאמר רק בקונה שדה ולא בדין חרישת שדה אילן ערב שביעית².

ג. במשנה ה' נאמר :

שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה
בשבילן. וכמה יהא ביניהם, רבן גמליאל אומר: כדי שיהא הבקר עובר
בכליו.

יש לעיין מה בא הלשון "של שלוש אנשים" ללמדנו. וכי יהיה דין שונה אם האילנות יהיו
שייכים לאיש אחד?
על משנה זו אומרת הגמרא בירושלמי (ה"ד):

תני רבי חייא: אילנות של אדם אחד וקרקע של אדם אחד מצטרפין וחורשין
כל בית סאה בשבילן. אמר רבי יוסה: אף אנן תנינן דרבא, שלשה אילנות
של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה עד ראש השנה.

בתוספתא נאמר שקרקע של אחד ואילנות של אחר חורשין בית סאה בשבילן, ור' יוסה
מוכיח זאת משלושה אילנות של שלושה אנשים, שבזה מוכח שהשדה והאילן אינם של
אותו אדם.

ר' יוסה מוסיף: "חורשין כל בית סאה עד ראש השנה". והקשו המפרשים, הרי דין חרישת
שדה אילן הוא רק עד העצרת, ומדוע הוא אומר "עד ראש השנה", ויש שרצו להגיה
ולמחוק³, וצריך עיון.

ד. גם ההלכה למשה מסיני של "עשר נטיעות" צריכה עיון.
לכאורה זהו המקור היחיד בהלכה המתייחס לחרישה ערב שביעית. לשון ההלכה הוא
כמובא במשנה:

² מתוך קושיא זו העמידו חלק מן המפרשים (ראה פני משה ורידב"ז) את דברי ר' יוסי כמתייחסים לדברי רב
ושמואל שהובאו בגמרא: "רב יהודה בשם שמואל ר' אבהו בשם רבי יוחנן: הקונה שלשה אילנות בתוך של
חבירו, רחוקים - מטע עשר לבית סאה, קרובין - כדי שיהא הבקר עובר בכליו, קנה קרקע שתחתיהן, קרקע
שביניהן, שחוצה להן מלא האורה וסלו. רב אומר בעשוין צובר, ושמואל אמר בעשוין שורה". אולם, אין זה
נראה. דברי רב ושמואל אינם מעיקר הסוגיא של שביעית. הירושלמי מצטט את דבריהם, וכדרכו מצטט הוא
את כל הסוגיא - גם את הדברים שאינם קשורים ישירות לסוגיא כאן, אך מקור הדברים איננו בסוגייתנו, ולא
לדברים אלה התייחס ר' יוסי.

³ הגר"א אומר שזו טעות סופר. אף הרא"ש בפירושו למשנה הקשה: "ובירושלמי קאמר עד ראש השנה, ולא
ידענא טעמא מאי", עיי"ש.

עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה. היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן.

לא נאמר בהלכה האיסור לחרוש ערב שביעית, ועל כן יש להבין מה צורך בהיתר. היה ראוי שיאמר האיסור לחרוש באופן כללי, ומתוך כך יאמר ההיתר בעשר נטיעות.

תורה והלכה

הזוה"ק מביא את ההלכה של "עשר נטיעות". דברי הזוה"ק שופכים אור על הלכה זו. כך נאמר בזוה"ק (השמטות, בראשית רס"א ע"ב, בתרגום):

בא וראה, עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני. שאר דברי התורה נקראים תורה, וכאן הלכה... אלו עשר נטיעות שנטע הקב"ה... ויעשו פרי באותו בית סאה כדי שיבוא מזון לעולם בשביעית הזו שאין לה מזון אלא מאותה שנה שישית שזרעים בה זרעים. זהו שכתוב (הושע י'): "זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד"...

ובשנה שביעית הזו לא עושים עבודה אלא אוכלים אותו לחם שניתן להם משנה שישית, וכל העולמים בחדוה נחים, וכולם העניים והעשירים כולם שוים באותו מקום, שהרי כל התחתונים משנה שביעית ניוונים... וצריך אדם באותו ערב שביעית לעבוד עבודת הארץ... ותיקרא אף היא נטיעה, נטע שנטע הקב"ה, כדי שלא ימנע ממנה הטוב ההוא...

כמה "חידושים" יש בדברים אלו על "עשר נטיעות".

א. החרישה בערב שביעית עד ראש השנה בשדה של עשר נטיעות אינה רק מותרת אלא היא מצוה: "וצריך אדם באותו ערב שביעית לעבוד עבודת הארץ".

ב. יש הבחנה ברורה בין תורה לבין הלכה.

אמירה זו נותנת טעם עמוק למבנה פרק ראשון במסכת שביעית.

החלק הראשון, עד משנה ד', עוסק ב"תורה", ועל כן מסיים הוא בפסוק "בחריש ובקציר תשבות", ובדרשה של חכמים שלמדו איסור חרישה ערב שביעית. החלק השני עוסק ב"הלכה", הלכה למשה מסיני שמצוה לחרוש עד ראש השנה בשדה של עשר נטיעות לבית סאה.

חרישת בית סאה היא חרישה של זריעה. הפיכת הקרקע מכניסה את הזרעים לאדמה ובשנה השביעית יצאו הזרעים ויהיו לפירות האדמה.

זוהי חרישת ארץ ישראל, כדברי הגמרא (שבת ע"ג ע"ב):

הזורע והחורש. מכדי מכרב כרבי ברישא, ליתני חורש והדר ליתני זורע.

תנא בארץ ישראל קאי, דזרעי ברישא והדר כרבי.

ומפרש רש"י:

בארץ ישראל - קשה היא, ואין יכול לכסות בלא חרישה, ואשמעין דהא נמי חרישה היא.

עשר נטיעות מגדירות את כל השדה כנטיעה, כדברי זוה"ק: "ותיקרא אף היא נטיעה", ועל כן חורשין עד ראש השנה, כדי שהארץ תצמיח את הזרעים בשביעית. עשר נטיעות, בהבנה פנימית, הן קומה שלמה של שדה, ועל כן כל השדה נידונית כנטיעה וחורשין כל השדה עד ראש השנה. זהו חידוש בדין המקום. הנטיעות משפיעות שפען על הארץ, ומכוחן נזרעת הארץ ומולידה פרות בשביעית. זוהי ההלכה.

ה"תורה" מלמדת אותנו את דין הזמן. שבת הארץ, כשבת בראשית, יש להוסיף בה מהחול אל הקודש. כל אותן שדות שאינן בגדר של "עשר נטיעות", וממילא נאסרה בהן החרישה ערב שביעית, כלולות הן בתורה המלמדת את הצורך להוסיף מחול אל הקודש במימד הזמן.

ביאור שיטת ר' יוסי בירושלמי

ר' יוסי בירושלמי לומד את החלוקה הברורה בין חלקו הראשון של פרק א' במסכת שביעית ובין חלקו השני. החלק הראשון עוסק ב"תורה", בכל השדות שאינן בבחינת "עשר נטיעות". החלק השני עוסק ב"הלכה", בגדר "עשר נטיעות". החלק הראשון - ה"תורה" - מלמד את דין הוספה מהחול על הקודש בשביעית. החידוש הוא בבחינת הזמן. בחלק זה אין החידוש בבחינת המקום והשדה. על כן אין דין מרחק בין האילנות המגדיר את השדה כשדה אילן. לא המקום קובע כי אם תנובת האילנות, בלא קשר למרחק. המרחק הוא חידוש בדין "עשר נטיעות", שהוא חידוש בבחינת המקום. לכן אמר ר' יוסי על דברי ר' יוחנן שהבחיין בצורך בהגדרת המרחק בקונה שדה מחברו: אמר רבי יוסי: תמן איתאמרת וכא לא איתאמרת.

אין הגדרות אלו של המרחק בין האילנות בשדה נוגעות לדין איסור חרישה ערב שביעית, שהוא הנושא בחלקו הראשון של הפרק. אלו דברי ר' יוסי⁴.

דין שלושה אילנות של שלושה אנשים פותח את החלק השני של הפרק, העוסק בהלכה למשה מסיני. אף "שלושה אילנות" הרי הם כעשר נטיעות. בנטיעות (צעירות) נאמרה הלכה של עשר לבית סאה, ובאילנות גדולים נאמרה הלכה של שלושה אילנות⁵.

⁴ ר' יונה קושר בין שני חלקי הפרק, ואומר שנאמרה הגדרת מרחק של "בקר העובר בכליו" גם באיסור חרישה ערב שביעית. רק אם קיים מרחק מועט זה (בקרובים), אנו מגדירים את השדה כשדה אילן.

על כן אמרו על שלושה אילנות שחורשים עד ראש השנה, שאף הם חלק מההלכה של "עשר נטיעות", שבה נאמר שחורשין כל השדה עד ראש השנה. אמנם, בירושלמי לא נאמר במפורש "הלכה למשה מסיני" על משנה זו, אך גם לא על משנת עשר נטיעות. אולם, מהמיקום בפרק ומהלשון: "חורשין כל בית סאה עד ראש השנה", המופיעה בירושלמי ביחס למשנה זו, עולה כי משנת "שלושה אילנות של שלושה בני אדם" אף היא מקורה בהלכה למשה מסיני.

המצוה לעבוד את עבודת הארץ ערב שביעית איננה לצורך האילן, אלא לצורך השדה, כדי לתקנה. על כן נאמרה המשנה במקרה של שלושה אילנות השייכים לשלושה אנשים⁵. כאשר שלושת האילנות הם של שלושה אנשים, הרי שהשדה היא של אדם אחר שמכר אילנות בלבד לאנשים שונים. כך עולה מלשון התוספתא: "שלושה אילנות של שלושה בני אדם ושדה של אחד", כמובא בירושלמי בשם ר' חייא. בכך שהשדה שייכת לאדם אחר, מודגש שהחרישה היא שלא לצורך האילנות. החרישה מותרת, כיון שההיתר לא בא מצד צורך האילנות אלא מצד תיקון השדה.

איסור שני פרקים

ההלכה למשה מסיני של עשר נטיעות ושלושה אילנות שמצוה לחרוש בשדה עד ראש השנה, כוללת בתוכה ממילא את האיסור לחרוש בשדות אחרים. איסור זה שמקורו בהלכה נסמך לכתוב "בחריש ובקציר תשבות", כדברי המשנה:

שנאמר: "בחריש ובקציר תשבות", אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית.

גם בכבלי וגם בירושלמי הביאו שרבן גמליאל ובית דינו נמנו על איסור שני פרקים הללו והתירו. מתוך כך הקשו בשני התלמודים בשם רבי יוחנן, כיצד התיר רבן גמליאל איסור זה, והרי שנינו (עדות פ"א מ"ה):

אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין.

בירושלמי (ה"א) ענה רבי יוחנן:

שאם בקשו לחרוש יחרוש.

⁵ גם שלושה אילנות יש בהם בחינה של יחידה אחת. כשלושה דיינים ושלושה אנשים לזימון, אף כאן שלושה אילנות מגדירים את כל השדה כשדה שמצוה לחרוש בה עד ראש השנה, על מנת שתתן זרעיה ופירותיה בשביעית.

⁶ יתכן לומר שאף להלכה, החרישה עד ראש השנה תהיה רק במקרה שהאילנות שייכים לשלושה אנשים, שאז ברור הוא שחרישת השדה איננה לצורך האילנות אלא לצורך השדה. כאשר האילנות והשדה הם של אותו אדם, הרי זה דומה למקרים המובאים בתחילת הפרק, שהחרישה בהם הותרה רק עד העצרת, כיון שהחרישה במקרה כזה איננה לצורך תיקון השדה אלא לצורך האילנות. אולם אין לכך מקור מפורש.

ודבריו צריכים ביאור, כיצד אפשר לומר על הלכה ועל פסוק שאם בקשו לשנות ולהרוש הרשות בידם?! בהמשך הובא בירושלמי בשם ר' יונתן:

רבי אחא בשם רבי יונתן: בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו, בשעה שאסרו למקרא סמכו "בחריש ובקציר תשבות", בחריש שקצירו אסור ואי זה זה, זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית, ובקציר שחרישו אסור ואי זה זה, זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית, ובשעה שהתירו למקרא סמכו "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה אף ערב שבתות שנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה.

בירושלמי נשארה תשובה זו. בספר קב ונקי על הירושלמי הביא גמרא זו כמקור לדברי הרמב"ם בהלכות ממרים (פ"ב ה"א):

בית דין גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם בית דין אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודין כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר "אל השופט אשר יהיה בימים ההם", אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך.

דברים הנלמדים בי"ג מדות (לא בהלכה למשה בסיני, ולא גזרות ותקנות), יכולים להילמד בדרך אחרת בדור אחר. זהו כלי שנתנה התורה לחכמים כדי שיוכלו ישראל לחיות את התורה בכל עת ובכל מקום. כדי שאותה תורה שניתנה בסיני תוכל להישמר במציאויות שונות, בדורות שונים, באקלימים שונים ובמשטרים שונים - יכולים חכמים לדרוש את התורה על פי מה שנראה בעיניהם שמתאים לדור בו הם חיים. אמנם רוב דיני התורה ניתנו בסיני והם קבועים ובלתי משתנים, אך יש חלק מסויים בתורה שאיתו יכולה התורה להתאים עצמה לכל דור.⁷

תוספת שביעית היא מן הדברים שנלמדו בי"ג מידות, וזהו: "למקרא סמכו", ובדור אחר למדו את הפסוקים בדרך אחרת, ולמדו לבטל את תוספת שביעית.

אלא שעדיין דברים אלו צריכים עיון.

בבבלי מובאת בשם ר' יוחנן תשובה דומה לזו של ר' יונתן (מועד קטן ד' ע"א):

ורבי יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו. מאי טעמא, גמר שבת שבת משבת בראשית, מה להלן היא אסורה, לפנייה ולאחרייה מותרין, אף כאן, היא אסורה, לפנייה ולאחרייה מותרין.

אלא שבבבלי לא נשארה התשובה אלא נדחתה, לכאורה, על ידי רב אשי:

⁷ ועיי' ב"משוש הארץ", עמ' רע"ד.

מתקיף לה רב אשי: מאן דאמר הלכתא, אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא,
ומאן דאמר קרא, אתיא גזרה שוה עקרה קרא.

ורב אשי עצמו מיישב באופן אחר את השאלה כיצד בטלו רבן גמליאל ובית דינו דברי בית
דין גדול מהם:

אלא אמר רב אשי: רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר
הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים, דומיא
דניסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא.
הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פוסק כרב אשי (פ"ג ה"א):

עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה
מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא
שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב
שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין
מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה.

וצ"ע, הרי פסק הרמב"ם בהלכות ממרים כרבי יוחנן, שאפשר לבטל דברים שנלמדו מן
הכתוב ב"ג מידות. מדוע, אפוא, פוסק הרמב"ם כרב אשי, שאינו מקבל שאפשר
מדאורייתא לבטל?!

עוד יש לעיין, ששאלתו של רב אשי על רבי יוחנן נשארה ללא תשובה. וכבר למדנו
ששאלה ללא תשובה מכוונת את הלומד לעומק שאין בסגנון הגמרא לאמרו.

שיטת ר' יוחנן

נראה שרבי יוחנן - מרא דארעא דישראל - למד את ההלכה של עשר נטיעות שמצוה⁸
לחרוש את כל השדה עד ראש השנה. מהלכה זו למדים שבשאר שדות הרשות בידם, שכן
ההיפך מ"מצוה" הוא "רשות", ולא "איסור". על כן באר את ההלכה שעל כל שאר השדות:

שאם בקשו לחרוש יחרושו.

באו חכמים ולמדו מן הכתוב לאסור, שנאמר: "בחריש ובקציר תשבות". לימוד זה נעשה
במידות שהתורה נדרשת בהן, ועל כן באו רבן גמליאל ובית דינו ובטלו איסור זה, שכן
למדו אחרת את הפסוקים, וכדברי הרמב"ם בהלכות ממרים. כך נראה מן הירושלמי.

אמנם בכבלי, רב אשי אינו מקבל דרך זו, ורואה בדברי המשנה: "שנאמר: בחריש ובקציר
תשבות", הלכה למשה מסיני שנשמכה לכתוב. אין זה לימוד רגיל, שכן ההלכה היא
שבשדה של עשר נטיעות מותר לחרוש עד ראש השנה, וממילא בכל שאר השדות אסור

⁸ אפשר להבין זאת מן הצירוף של "עשר נטיעות ערבה וניסוך המים" להלכה אחת, שחכמים השוו ביניהם
בכמה דברים, ואף כאן - ערבה וניסוך המים מצוה, אף עשר נטיעות מצוה.

לחרוש. חכמים סמכו הלכה זו לכתוב, אך דרשה כזו אי אפשר לבטל, שהרי מקורה בהלכה למשה מסיני.

הרמב"ם פוסק, על פי כללי הפסיקה, כרב אשי, שהלכה זו היא הלכה למשה מסיני שנשמכה לכתוב ועל כן אי אפשר לבטלה, אלא להעמידה בזמן שבית המקדש קיים, כערכה וניסוך המים.

אמנם רבי יונתן למד אחרת. הוא למד כרבי יוחנן, שבשדה של עשר נטיעות מצוה לחרוש, ובשאר השדות "אם בקשו לחרוש יחרשו", ועל כן לפי הכללים יכול בית דין אחד לסמכו לכתוב ולאסור, ובית דין שלאחריו לסמוך לכתוב ולהתיר. את הכלל הזה פוסק הרמב"ם בהלכות ממרים.

אלא שהרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פוסק שבמקרה דידן - בחרישה ערב שביעית - נאמרה ההלכה בעשר נטיעות שמותר, וממילא בשאר שדות אסור, וכשסומכים הלכה למשה מסיני על הכתוב - אין בית דין יכול לבטל זאת כלל. מובן, אפוא, פסק הרמב"ם.

על פסק הרמב"ם יש להעיר. הרמב"ם אינו מסתפק בהבאת ההלכה למשה מסיני, אלא נותן לה טעם: "מפני שהוא מתקנה לשביעית". לשם מה זקוקה הלכה למשה מסיני לטעם, וכי תלויה היא בטעם? וכי נתן הקב"ה למשה את טעמי המצוות בסיני? נראה, שאף הרמב"ם הבין שחלקו הראשון של פרק ראשון במסכת שביעית עוסק בהוספה מן החול על הקודש, וכפי שעולה מן הכתוב שאליו נסמכה ההלכה: "בחריש ובקציר תשבות". על כן כתב הרמב"ם, שהזמן של האיסור הוא בזמן שקשור לשנה השביעית ומתקן אותה, "מפני שהוא מתקנה לשביעית". מהו השיעור של תיקון קרקע לשביעית?

השיעור הראוי להכנה הוא שלושים יום. "שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום" (פסחים ו' ע"א), וכפי שמבאר רש"י (שבת י"ט ע"א): "שלשים יום - משמתחילין לדרוש בהלכות הפסח חלה אזהרת פסח עליו". מכאן למדה הגמרא דינים נוספים (פסחים ו' ע"א):

ואמר רב יהודה אמר רב: המפרש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום אין זקוק לבער, תוך שלשים יום זקוק לבער... הני שלשים יום מאי עבידתיהו, כדתניא שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום...

וברש"י:

קודם שלשים יום - לפסח, ולקמן מפרש כנגד שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום, ומאז חל עליו להיזהר בצרכי הפסח.

וכן אמרו (פסחים כ"א ע"ב):

רבי יהודה בן בתירא אומר: כותח וכל מיני כותח אסור למכור שלשים יום קודם לפסח.

וברש"י:

...והני שלשים יום משעה שחל עליו חובת ביעור, מששואלין בהלכות הפסח.

גם לענין סוכה אמרו (סוכה ט' ע"א):

סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. ואיזו היא סוכה ישנה, כל שעשאה קודם לחג שלשים יום...

וברש"י:

בית שמאי פוסלין - דבעו סוכה לשמה, וזו סתם נעשית, ואילו תוך שלשים לחג הוה, כיון דשואלין בהלכות החג קודם לחג שלשים יום סתם העושה לשם חג הוא עושה, אבל קודם שלשים סתמא לאו לחג.

שלושים יום זו יחידת הזמן ששם המועד הבא עלינו לטובה כבר חל עליה. סימן לדבר, ששואלים ודורשים בהלכות החג שלושים יום קודם לחג. מכאן אף לשיעור ההוספה מן החול על הקודש בשביעית, שהוא יחידת הזמן ששם השנה השביעית חל עליה, "מפני שהוא מתקנה לשביעית".

מובן גם מדוע נשאה השאלה של רב אשי ללא מענה:

מאן דאמר הלכתא, אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא, ומאן דאמר קרא, אתיא גזרה שוה עקרה קרא.

התשובה של רבי יוחנן לשאלה זו נמצאת בעומק הפנימי של הזוה"ק שמצוה לחרוש, ומתוך כך בשאר שדות "אם בקשו לחרוש יחרשו", ויכולים בית דין לבטל דברי בית דין קודם מדאורייתא.

כ

ש